

Evgen Lovšin

Ljubljana

ROD OTONA ŽUPANČIČA*

VINIŠKI MALIČI, SORODNIKI OTONA ŽUPANČIČA

I. Franc Malič in Barbara,
roj. Mihelič — pesnikova ded in babica

Rojstne in mrliške knjige viniške fare omogočajo ugotoviti rod Otona Župančiča po materi od približno druge polovice osemnajstega stoletja do danes¹.

Viniških družin s priimkom Malič je bilo več kot za dvanajsterico. Tu naj ima besedo pesnikov neposredni rod, katerega začetnik je bil konec osemnajstega stoletja

Janez Malič (1783—1861) iz h. št. 19, poročen z Ano Ostronič (1786—1864) h. št. 27/39².

V tem zakonu se je rodilo osem otrok. Imenovali so se Ana, Janez, Marija, Matija, Ana, Janez, France in Jure. Očitno jih je dvoje umrlo zelo zgodaj. Njuni imeni sta dobila naslednja otroka, taka je bila navada.

Za Marijo, Janeza in Franca smo ugotovili, da so odlično pripomogli k nadaljnemu zvečanju Maličevega rodu: Marija se je poročila z Matijem Maličem, po domače Kramarjem, Janez in Franc pa sta začetnika z otroki bogatih družin, ki so jih razločevali z domačimi vzdevki »Pri Maličku« in »Pri Fráncini«.

Vtem ko sta bila Janez Malič pesnikov praded in Ana Ostronič pesnikova prababica, sta bila pesnikova ded in babica

Franc Malič, po domače Fráncina (6. IV. 1825 — 8. III. 1912), in *Barbara Mihelič*, poročena Malič, (14. XI. 1828 — 14. I. 1897) iz h. št. 8³. Imela sta deset otrok, osem hčera in dvoje sinov, od katerih se je eden v prvem rojstnem letu po nesreči in na veliko žalost staršev zadušil. Najstarejša hči Ana je mati pesnika Otona Župančiča.

Pesnikov ded Franc Malič je dobil vzdevek Fráncina (z belokranjskim naglasom na prvem zlogu), ker je bil srednje velike, a močne rasti. Hčere so imele »ateta« v časteh, zato jim to domače ime nikakor ni bilo po volji. Po rojstvu je bil Franc med zadnjimi številnimi otroki družine na h. št. 19. Ko je odrasel, je bilo treba

* Prof. Evgen Lovšin, sicer znan planinski pisatelj, bivši preporodovec in sorodnik Otona Župančiča, že dlje časa pripravlja obsežno biografsko monografijo o pesniku Župančiču. Poglavje »Župančičevi v Ljubljani od 1892 do 1935« smo v JiS objavili 1969/70, zdaj pa po posredovanju urednika Župančičevega ZD prof. dr. Jože Mahnič objavljamo še poglavje z gornjim naslovom. Op. uredn.

¹ Na tem mestu naj se zahvalim Jožetu Maliču, viniškemu rojaku iz družine Maličev, po domače Pri Školniku, ki je po dokumentarnih knjigah zbral in uredil viniške Maliče od leta 1750 do 1860, 92 po številu, z rojstnimi in smrtnimi letnicami in nekaterimi poročnimi podatki. To dolgotrajno delo mi je pomagalo rešiti marsikatero uganko.

² Prva številka se tiče prejšnje hiše, druga današnje, na novo sezidane; tako tudi v naslednjih navedbah.

³ Hiše ni več, h. št. 8 je danes sredi trga.

iti z doma, najti si delo in zaslužek. Kmetija ni zmogla prehraniti toliko ust, posebej zime so bile lačne. Še druga nevarnost — večletna vojaška služba — je prežala nanj.

Trije mladi Viničani, Franc in dva tovariša, so sklenili oditi na tuje. Odločili so se za češke Sudete. V Karlovih Varih in v Falknovu se je bila že ukoreninila viniška krošnjarska družina Zajc z majhno trgovino. Na njihovo podporo so upali. Začeti je bilo treba s krošnjo na ramah. Naš Franc ni bili edini viniški krošnjar. Njegov daljnji sorodnik Matija Malič, po domače Kramar, Kramarjevi bratje, sorodnik Babič in drugi so hodili najrajši v avstrijsko-nemške kraje in na Bavarsko, zato so jim rekli tudi nemškarji. Francev sosed Persetič pa je bil »raznóščík«, ubral je s krošnjo pot v daljnjo Rusijo. O belokranjskih krošnjarjih je veliko pisal Janez Trdina v svoji knjigi Sprehod skozi Belo Krajino (1873). Krošnjarjev zaslužek je bil priborjen z muko in s skrajno štedljivostjo. Samo varčen nemškar, ki se je odrekel zabavi, pijači, dostikrat tudi udobni postelji in izdatni hrani, je lahko kaj privarčeval za dom. Nemškarili so največ po podeželskih sejnih in prodajali drobnarije, kot na primer robce, nogavice, nože, vezalke za čevlje, vžigalice, bonbone, glavnike, ogledalca. Krošnjar je moral biti dober poznavalec kupcev — malih ljudi. Pravili so, da preprostega Nemca »kva-ko« ni bilo težko pridobiti. Krošnjar mu je ponudil deset let star robec in dejal, da je ravnokar prišel iz tovarne, postavil je ceno 25 grošev, popustil 15 grošev, se pogodil za deset, a robec jih je vreden komaj 5.

Že Trdina je ugotovil, da človek, ki več let krošnjari, izgubi veselje do kmetije. Nemškar je izgubljen kmet, je bila v mnogih primerih resnica. Tudi pri viniških Maličih.

Pesnikovega deda Franca je po nekaj letih prignalo domotožje iz Češke domov. Prihranil si je bil nekaj denarja in pripeljal precej blaga. Začel je z majhno kramarijo kar na skednju svojega sorodnika na h. št. 5/9. Stari Viničani so se še spominjali, da je v prvi polovici 19. stoletja stala tu skromna, lesena, s slamo krita hišica. V njej je stanovala družina Jože Maliča. Z otroki niso imeli sreče. V bajtici je ostal samotar stric Mike. Ta je prodal Francu hišico za mal denar.

Zdaj se je začel fant ozirati za dekleti. Želel je imeti svojo družino, v tistih časih sen in upanje, misel in želja vsakega zdravega, mladega človeka. Imel je tudi nekaj denarja, da se je odkupil pri vojaški oblasti, pa tudi pri občini, ki je imela pravico odreči oziroma omejevati revnim pravico do ženitve in tako preprečevati naraščanje proletariata, mu je uspelo preskočiti vse ovire.

Zagledal se je bil najprej v mlado mlinarico z mlina ob Kolpi, pa ga ni uslišala. To ga je odvrnilo na hrvaško stran na Prilišče. Za ženitve in možitve Kolpa od nekdaj ni bila nobena ovira. Vendar pa je končno zmagala pristna Viničanka Bara Mihelič, po domače Bara Mentanova Pod lipo. Z njo se je vpregel v zakonski jarem. Poročila sta se 23. II. 1852, ženin je imel 27, nevesta pa 23 let.

Prva njuna otroka Ana (pesnikova mati) in Marija sta bili rojeni še v tisti s slamo kriti bajtici leta 1853 in 1854. Franjo Lovšin, viniški učitelj in poznejši hišni lastnik, je vklesal v steno ob vežnih vratih, da je hišo pozidal leta 1855 pesnikov ded Franc Malič. V novi hiši, pokriti s skodlami, se je pesnikovim starim staršem rodilo še šest hčera: Barbara (roj. 1855), Katarina (1857), Johana (1859), pozneje

Frančiška, Adika in Pepa ter sin Rudolf (1861). V tej hiši s številko 5 in v pozneje prizidani številki 6 je bivala Maličeva družina skoraj 19 let, dokler ni požar uničil njihovega večletnega s trudom pridobljenega premoženja.

V pritličju obeh hiš je podjetni mož imel gostilno in trgovino z mešanim blagom. Bister in delaven, kot je bil, ni ostal samo pri gostilni in trgovni na drobno. V tisti dobi so začeli graditi nekatere železniške proge po Hrvaški in Dalmaciji. Vozil in prodajal je podjetjem in delavcem vino, živila in oblačila. Polagoma pa je v njegovi gospodarski dejavnosti prevzemal les prvo vlogo po vrednosti in velikopoteznosti. Gozd je postal njegova domena, njegovo torišče.

Pripovedoval je, da je začel z lesno trgovino po naključju. Ko je bila neka veselica v Severinu ob Kolpi in so bili tam zbrani graščaki in plemiči, se je viniškemu grajskemu gospodu zahotelo obleči črno obleko. »Ti, Franjo«, je viniški graščak rekel Francu, »prinesi mi iz Vinice črno obleko, pa ti dam tri žeželjske hraste, ki si jih boš sam izbral«. Ko mu jo je res prinesel, mu je dal še dva povrh. Takrat je imela graščina na Željlu nekaj tisoč hrastov. Lahko je bilo najti takega s 50 ali 60 cm v premeru.

Tako je Franc Malič začel s hrasti. Ni bilo večjega gozda in lastnika v Beli Krajini, ki ga ne bi poznal. Posebej je cenil nahajališča okrog Dragatuša, njegovo Ločišče, Veliko Bukovje okrog Adlešič, metliško okolico in seve domači Žeželj, ki so mu rekli tudi Vrtače. Reka, na kateri se je že takrat rojevala velika mednarodna trgovina, mu je bila najbližja morska luka, Karlovac in Novo mesto pa priročni mesti, kamor je hodil nakupovat razno blago in živila tudi za svojo viniško trgovino in gostilno. Te kraje je obiskoval večkrat na leto. Bil je dober znanec trgovcev in posebej reških posrednikov. Na Reki in na Sušaku je imel lastna skladišča. V gostilni pri »Zefi« je imel v najemu sobico, kjer je prenočeval sam in z družino. V lepem vremenu je od belokranjske cvetne pomladi do vinorodne jeseni rad jemal s seboj tudi hčere in sina. Tako je pesnikova mati Ana zgodaj zagledala morje, ki se je z vsem svojim čarom in silovitostjo vplelo v njeno mehko belokranjsko dušo in se v skrivnostnem spočetju presukalo tudi v pesnikovo bitnost in pesem. Tu se je Ana učila tudi moderne kuhe, olike in vedenja ter se tudi sicer izobrazila.

Nekoč je Franc kupil, tako je pravil svojemu vnuku Otonu, neki hrast v kočevskih gozdovih, ki ga je vleklo 32 volov. Večkrat so se verige pretrgale, nazadnje pa so le prišli z njim na Reko. Tu ga je razstavil, tako ogromen je bil, pa kupca vendar ni bilo zanj. Nato je dal hrast spustiti v morje, kjer so ga privezali na ladjo ter prepeljali v Genovo. Tam ga je dal razsekati na manjše dele in te je razprodal. Njegove kupčije z lesom so segle tja do francoskih luk in v Marseilleu je bil s kupci bolj zadovoljen kot v italijanskih lukah, kjer je bila večja konkurenca in zavist.

Hraste je prodajal ladjedelnici, tudi avstrijski vojni mornarici. Rad se je pobahal: »Moji hrasti so tukli (tolkli) Italijane pri Visu«⁴.

Takrat je še vladalo soglasje med njim in ožjim ter daljnim sorodstvom, pozneje so skalile ubranost razne nezgode in izgube. Stara hiša Janeza Maliča s števil. 19

⁴ Vis je znan jadranski otok, pri katerem je avstrijski admiral Tegetthoff 1866 premagal italijansko brodogojstvo; to bitko je Malič imel v mislih.

je stala nekje na vrtu sredi trga. Tu ali pa v zidanici, ki ji pravijo Viničani »his«, so se sestajali bratje Fráncina, Maliček in Jure ter svaka Kramar in Školnik, popili kupico vina in se poveselili: »Hodi brate, da si zapjevamo...« Bili so »složna brača«.

Življenje in kupčija pa sta imela tudi svoje težave. Potovanja so bila naporna. Po cestah so imeli opraviti ne samo s hudimi klanci in ovinki, temveč tudi z mitničarji (mitnici so rekli harmica), s pustolovci, tihotapci, hajduki, tatovi, roparji, zvermi in z drugimi nevarnostmi. Franc Malič je imel kobilico, ki je s kratkimi počitki pretekla 80 km ceste od Reke do Vinice. Zgodaj zjutraj so vstali ob morju, zvečer so bili doma.

Kakor za krošnjarja tako tudi za trgovca potnika je bilo hajduštvo tistega časa zelo neprijetno. To velja posebej za kraje severne in južne Hrvatske. Janez Trdina sporoča, da so v 25 letih razbojniki pobili najmanj 10, oropali pa več kot 30 krošnjarjev. Naletel pa si na potu tudi na usmiljenega hajduka. Ko je nekoč neki revni krošnjar srečal dobrodušnega tolovaja, ga je le-ta pozdravil: »Tužna ti majka! Ali ne misli, da bije v hajduku zversko srce. Na, deset forintov, pa idi k vragu...« Ličani niso imeli za hudodelce tistih, ki so napadali gosposko in bogatine. Hajduštvo je bilo ponekod v časteh in je imelo na skrivaj precej potuhe. Pesnikov ujec Rudolf Malič je pripovedoval naslednjo zgodbo: »Odpe-ljali smo se z Reke zjutraj in se z mrakom spuščali po dolgem klanecu z Vučnika v dolino Kolpe. Zagledali smo severinsko graščino, ki je bila vsa razsvetljena. Mitničar, ki je bil pobegnil, je zaprl cesto tako, da nismo mogli naprej. Slišali smo hrup in kričanje v poslopju. Posrečilo se nam je zapeljati s ceste in spet priti na njo, ko sta poskusila dva moška ustaviti naše vozilo. Eden je grabil kobilico za uzdo. Že jo je ate oplazil z bičem. Ne samo da ni bila vajena biča, tudi ga ni ne trpela ne prenesla. Skočila je v tak galop, da je hajduk hitro odskočil, mi pa smo zdirjali v noč in se rešili. Ko smo prišli do brodišča na Kolpi v Pribanjcih, nas je tam pozdravil naš prijatelj brodar Fabič in vprašal: ‚Pa kaj ste, vraga, počeli s kobilico, gospod Malič, saj je vsa mokra?‘ ‚Moramo se ji zahvaliti za življenje, je rekel ate.«

Znani so bili poljanski hajduki, ki so imeli skladišče za uplenjene stvari kar v votli bukvi v Tanči gori.

Nekoč sta prišla harambaša (hajduški vodja) Mile in njegov tovariš v Maličevo gostilnico. Neki Bojančan ju je spoznal in obvestil žandarje. Ti so prišli, ju vkle-nili in odgnali v ječo. »E, da imam ja svoje momce i pušku, drugojače bi se mi pozdravili,« je zamrmral pri vratih.

Pesnik Župančič je v mladih letih kot študent marsikaj slišal o teh stvareh. V pesmi *Cigan* mu hrzajo konji zvečer na priponu, s kopiti kopljejo zemljo, strižejo z ušesi in prisluškujejo glasovom, ki blodijo po gozdu kot splašena zver o po-gonu...

Daljno ubojstvo li? — Bog ti daj sreče,
brate razbojnik na temnem križpotji!
Težko življenje to, z vsemi v nasprotji,
žalostna pot iz dobrove do ječe!⁵

⁵ Oton Župančič, ZD II/46.

Številno takratno cigansko naselje Hedorovičev in Brajdičev pri Kanižarici, njenem premogovniku in opekarni, ob črnomaljski cesti proti Dragatušu, polno kričavih in raztrganih otrok, brhkih in stasitih deklet, doječih, prav nič negovanih mater, starih cigank in ciganov s pipo ali čikom v ustih, je lahko dalo pesniku dovolj ustreznega navdiha.

Po razbojništvu in hajdukovanju so bili znani razni kraji v Beli krajini in sosednji Hrvatski. Tudi Vinica in okolica nista bili nedotaknjeni. O umoru nekega domačina oderuha se je šušljalo dolgo let. Pesnik je z mnogimi jezikovnimi posebnostmi viniškega in dragatuškega krajevnega narečja vzel ta umor za predmet umetniškega oblikovanja v svoji dramatski sliki *Noč na verne duše*. Viničani so imeli v mislih resnične osebe, vendar do sojenja krivcev ni prišlo. Pesnik je uporabil pogostne in razširjene priimke, da bi se izognil morebitnim očitkom. Kot nasprotje oderuha Bahorja je v drami upodobil prav tako resničnega hajduka Udmaniča, znanega posebej po hrvaškem Gorskem kotaru.⁶

Gospodi, popom je denar jemal,
a siromaka se dotaknil ni.
Je, kmetom bil je dober.
Zato je moral v Zagrebu viseti.

Istega pravičnega hajduka najdemo tudi v Župančičevi zgodnji pesmi *Razbojnik*.⁷

Trgovcem je blago jemal,
in siromakom ga je dajal.
To bil je Udmanič junak,
tak zelen kot hrast in tako krepak.

Zdaj se vrnimo k pesnikovemu dedu Francu Maliču. Po svojem značaju, po zunanosti in notranosti, je bil zanimiva osebnost. Svoje otroke je imel zelo rad, a najrajši prvorojenko in poznejšo pesnikovo mater Ano. Odkritosrčen in dobrodušen ni hodil neprizadeto mimo vaše revščine, ki pa ga je pri vračanju posojil rada pustila na cedilu. Rajši je pomagal, kakor bi jemal. Bil je obdarjen z veliko domišljjsko zmogljivostjo. Lahko da je bila kdaj njegova pripoved čista izmišljotina ali vsaj pretiravanje, po večini pa je pripovedoval o resničnih dogodkih in doživljajih, žalostnih in veselih, viharnih in sončnih. V stiku z različnimi ljudmi si je na mnogih potovanjih nabral dovolj gradiva za pripovedovanje. Vsekakor pa je bilo to preveč za njegovega rojaka, skromnega Viničana, omejenega na ozko okolje, brez razgleda v širni svet. Temu se je pridružil še košček zavisti. Zato je ta rojak izumil krilatico: »Laže kot Fráncina«. A vendar ga je cenil in spoštoval, saj ga je volil več let za župana trga Vinice.

Barbara Mihelič, po domače Mentanova Bara, pesnikova babica, je bila majhne postave, kakor so vsi Mentani Pod lipo obeh spolov majhne rasti. Bila je debelušna, pridna in skrbna posebej za gospodinjska opravila, delala je na polju in v vinogradu, skrbela za živino, pomagala možu v gostilni in trgovini in rodila otroke, vsaki dve leti po enega. Bila je zdrava ženska z normalnimi porodi brez presledkov zaradi smrti mladoletnih otrok, s hčerami, ki so skoraj vse v zdravju in rodnosti predstavljale lep primerek podedovanega in privzgojenega zdravja in omike.

⁶ ZD VI/9.

⁷ ZD V/219

II. Pesnikovega deda Franca Maliča pot navzdol

Pravijo, da so družine, ki ohranijo pridobljeno bogastvo tja do tretjega kolena, redke ko bele vrane. Zaradi življenja, zazibanega v gmotno brezskrbnost, gredo znamenja sprememb komaj opazno mimo gospodarja, ko mu premoženje ne narašča več tako kot prej. Tudi Franc Malič ni takoj opazil, da se ljudje v vedenju že spreminjajo, da postaja denar bolj pičel, da ponehuje zaupanje v trgovini in da zaradi nizkih cen kmet ne prodaja svojih pridelkov.

Vse to so bila znamenja bližajoče se gospodarske krize. Prva velika gospodarska stiska, ki je zadela tudi naše kraje, je nastopila v 19. stoletju po Napoleonovih vojnah, največ zaradi oslabiljene kupne moči prebivalstva. Leto 1848 je prineslo kmetu veliko olajšanje z odpravo tlake, naslednja leta pa mu niso bila naklonjena. Avstrijske vojne v Italiji, poraz v vojni proti nastajajoči veliki Nemčiji (Hradec Králové 1866), nezadovoljstvo narodov v Avstriji, zunanjetrgovinska konkurenca, velike investicije v prometna sredstva in podobno so spravile državo v bedno stanje. Revščina se je razpasla povsod, najbolj je trpel kmet od velike ameriške konkurence v žitu, od dragih obrtniških izdelkov in od velikih dajatev, davkov in pristojbin, ki jih je pobirala državna blagajna za kritje ogromnih stroškov. Znan je finančni polom, ki je stresel leta 1873 vso Avstrijo.

Tudi pesnikovemu dedu Francu Maliču, viniškemu »principalu« (gospodarju), kakor so mu radi rekali vaščani, trgovina ni več tako uspevala kakor prvo desetletje, vendar večje nevarnosti še ni bilo opaziti, čeprav došli denar ni imel obstanka v domači mošnji. Ko je nekoč prinesel prgišče cekinov z Reke, mu je žena Bara rekla: »Naglej se jih dobro, nikdar več jih ne boš videl.« Tudi pri hrastih je bil dobiček veliko manjši, italijanski kupec je postal vihrav in izbirčen, morje pa še bolj viharo in zahrbtno. Kriza v ladjedelništvu je povzročila neizterljivost dolgov, ohromila kroženje denarja in ovrгла upanje na vsaj zmernen dobiček. Končno se je Malič zaletel še v nakup velikega bosiljevskega graščinskega gozda z dvema družabnikoma. Sprli so se do grdega, namesto na Reko s hrasti so šli v Karlovac z medsebojnimi prepiri in tožbami.

Kljub težkim časom so se rojevali in doraščali otroci, dobički so usihali, a živelo se je. Denarja sicer pri hiši ni bilo veliko, a kašča je bila polna žita, krompirja in fižola, shramba trgovskega blaga, klet vina in šunk za gostilnico. Dolžniki, ki jim je preradodarno posojeval »trošek« za Ameriko ali za krošnjarjenje, dajal »na vero« vino in blago iz trgovine, so se pritajili. Sicer ni nikoli računal obresti, a do denarja kljub temu ni prišel. Siromaku gre denar počasi izpod palca. Ker je žid priskočil Francu prav rad za visoke obresti na pomoč, se gospodarjenje še ni zatikalo.

Ne daleč od Maličevih hiš, rekli so »Pri Krištofu,« so otroci vrgli gorečo vžigalico na kup slame. Hitro je plamen preskočil na slamnato streho Maličeve sosedse »Pri Kuharki« in že je hiša gorela kot bakla. Požar je 8. avgusta leta 1874 uničil v Vinici 17 hiš, med njimi Maličevo domačijo z vsemi živili, trgovskim blagom in sodi v kleti. Pogorele so hiša, kašča, hlev in drvarnica, v zadnjem trenutku so rešili otroke in živino⁸.

⁸ Med vzroke siromaštva je poleg ujma in boleznih v vinogradih treba šteti tudi številne požare, ki so množično uničevali s slamo krite lesene hiše. Obласти so začele priporočati pokrivanje streh z opeko in ustanavljanje požarne obrambe.

Malič je bil sicer zavarovan pri zavarovalnici »Victoria« v Sibirju, romunskem mestu na Erdeljskem, toda zavarovalnico »Victoria« je s stotinami drugih podjetij pokopal tistočasni dunajski finančni polom.

Požar in finančni polom sta bila dva udarca usode, ki sta položila principala Maliča na tla. Odslej je šla pot hitreje navzdol.

Premišljal je, ali bi postavil hišo s prizidkom na pogorišču, ali bi se odselil v Dragatuš, kjer je bil svojčas kupil neko bajto blizu glavnega trga. Ženi Bari se ni dalo proč od rojstne vasi, tudi hčere niso bile vnete za selitev. Ostali so v Vinici. Malič je ponovno zavihal rokave, pljunil v roke in začel znova. Ko mu je priskočilo sorodstvo na pomoč in ko je izterjal nekaj dolgov, je postavil zidano hišo s prizidkom, s posojenim denarjem je napolnil skladišča za trgovnico in natočil sode z vinom za gostilnico. Bilo je potrebno obrniti vsak novčič dvakrat, preden ga je oddal, porabiti zadnje prihranjene zaloge v lesu, terjatvah...

Spet je oživela kupčija. Prinašala je dohodek sicer po kapljah, a zanesljivo. Tudi kak hrast se je zapisal med posamezne dobičke, vendar tistega premoženja, kolikor ga je bilo pred požarom, ni bilo mogoče spraviti skupaj. In tudi v prihodnosti nikoli več!

III. Ana Malič se poroči s Francem Zupančičem

Prvorojena Ana, pesnikova mati, je bila v 21. letu, ko je požar prvič uničil domačijo. Bil je že pravšnji čas, da je njen oče začel misliti na oddajo hčera, na njihov možitev. Ženini — bodoči zetje — niso bili tako redki, a težava je bila z doto. Brez nje ni bilo možitve! Osem hčera, velik račun...

Franca Zupančiča, malega trgovca v Dolenjskih Toplicah, je Malič poznal že od takrat, ko je redno kupoval razno blago v novomeški trgovini Dubini (pozneje menda trgovina Ogorevc), Franc pa je bil tam za pomočnika. Ker so ga njegovi gospodarji hvalili in ker ga je začel tudi sam ceniti, ga je izbral za svojega prvega zeta in ga povabil v Vinico na ogled. Ker mladi Zupančič ni gledal samo na denar (ate je svoji hčeri Ani, ki mu je več let pomagala v trgovini, izgovoril lepo doto), temveč je obračal oči tudi na brhko Ano, so sklenili, da bo poroka 14. februarja. Pisalo se je leto 1876.

V knjigah, v katerih so takrat beležili župniki poroke še v nemškem jeziku, je zapisano, da je ženin Franc Župančič, c. k. deželnoqrambovski podlovec, katoliške vere, iz Toplic h. št. 62, trgovec, 27 let star, samski, da je nevesta Ana Malič, trgovčeva hči, katoliške vere, iz Dragatuša h. št. 30, 23 let stara, samska, da so starši ženina: Franc Zupančič, 1/2 zemljak in Uršula Markovič, starši neveste: Franc Malič, zemljiški posestnik, in Barbara Mihelič, da sta bila za priči Pavel Borštnik, učitelj, in Franc Kavčič, učitelj, in da sta bila poročenca oklicana 12. in 31. januarja 1876 v Toplicah.

Po tem zapisu sklepamo, da je bil Franc Malič že pred poroko prenesel dragatuško hišico na svojo hčer Ano.

Pirovali so v Vinici v hišah zdaj že tasta Franca Maliča na št. 5 in 6⁹. Tašča Bara je bila presrečna, ko je dobila prvega ženina v družino. Pirovali so malo po novem, malo po starem¹⁰.

Svati so prišli s petjem in vriskanjem pred hišo, kjer so jih vprašali, kaj hočejo. »Mi smo lovci, izgubili smo srnico, ste jo vi našli?« Ko so jim ponudili staro baburo, kolec, ovit s slamo in v ženske cunje, so vdrli v sobe in pozdravili »mlado« (tako pravijo Viničani nevesti pred poroko), popili prve čaše in zapeli: »Vé-seli se dévojkina majko ...«

Svatbeni sprevod je vodil zastavonoša z rdečo zvezdo in z jabolkom povrh droga. Nevesta je imela svojo »vojačico« (družico). Ko so se vrnili iz cerkve, je nevesta pred očetovo hišo, okrašeno z zastavo in trakovi, poljubila ženina in ga odpeljala k svatbenim mizam.

O polnoči je starešina prekinil pojedino in pozval svate k darovanju s spevom:

»Ajt' k darom, ajt' k darom!
Pristupajte, darovajte
našo mlado nevestico,
saki barem po šestico!
Čača, mama, sestre,
brača, strici, strine
i pajdaši, pajdašice,
da ji Bog da poživeti,
saj vam želi povrniti!«

Ko se je začelo daniti, so še enkrat zaplesali kolo ali kólali (kakor pravijo še danes):

»Skoči v kolo, da skočimo,
da to travo povalimo!
Po ti travi voda teče,
na ti vodi malin melje,
u malinu lepa Ane ...«

Za slovo pa tisto pesem njenih družic:

»Ane, Ane mila,
vesela nam bila ...«

In nato še ves zbor:

»Ne zamerte, ne zamerte,
draga bračo moja ...«

Ko so se spočili, je ate napregel voz. Odpeljali so se na Reko. Tam je Malič seznanil svojega zeta Zupančiča s svojimi trgovskimi prijatelji in ga začel uvajati v trgovske posle. Ženitovanjsko pismo, ki so ga bili ustno sklenili, je dajalo novoporencencema hišico in posest v Dragatušu, kjer naj bi si uredila gostilno in trgovino. Za blago in pohištvo, ki naj ju tast še prispeva, pa se zet obvezuje vrniti v gotovini tristo goldinarjev. Za tiste čase velik denar! Ker ga ni bilo

⁹ Današnja h. št. v. je 9; na prostoru, kjer je bila prizidana hiša s št. 6, pa je danes vrt s pesnikovim spomenikom.

¹⁰ Nevestina sestrična in najboljša prijateljica, nekaj let mlajša Mentanova Fanika se je še v častitljivi starosti dobro spominjala, kako so pirovali, saj je bila s svojo materjo za bogato obloženim stolom med veselimi svati. Povabljen je bil ves Maličev, Miheličev in Zupančičev rod. Niso pozabili prijateljev in znancev. Na mize so nosili na velikih pladnjih jagnjetino, svinjsko in telečjo pečenko, v vedrih in barilcih pa domače vino. Igrali so tamburaši vesele in domače napeve. Plesali so viniško in poljansko kolo. Nevesta je nosila višnjevo, belopikčasto obleko, ki si jo je sama sešila, in na glavi je imela po-ročni venček.

dovolj za obnovev dragatuške hiše, za opremo gostilniških in trgovinskih prostorov in za blagovne zaloge, sta Ana in Franc ostala še tri leta v Vinici pri atetu oziroma tastu. Ana je pomagala na domu, Franc pa je pomagal pri lesni trgovini. Čas sicer ni bil brez skrbi, vendar življenja še niso grenile razne hujše težave in izgube. Največje veselje v mladi družini pa je vsem pripravil sin, zdrav in živahen, ki se je rodil 23. januarja 1878. leta in so ga krstili za Otoņa. Nedoumljiva narava mu je v zibko položila čudovit pesniški dar. Za botra (kuma) so naprosili Miho Šobra, prijatelja in opatijskega kaplana. V njegovi odsotnosti ga je nadomeščal Jože Richter, žandarmerijski vodja. Za botro (kumo) je bila novorojencu Katarina Malič (teta Katka, pozneje poročena Richter). Babica je bila Jožefa Vlahovič, kaplan (kooperator) pa Johan Mazgon.

IV. Težka je pot in hrib strmán...

(S. Gregorčič)

Maličeva trgovina in kmetija nista več zmagovali stroškov za tako številno, doraščajočo družino, povečano zdaj z enim zetom in vnukom. Od hčera so bile tri že godne za možitev, pa tudi sina Rudolfa je bilo treba dati nekam v uk.

Zaradi razločkov med generacijami v starosti, izkušnjah, izobrazbi in značajih je sporazumno delo med starimi in mladimi težko dosegljivo. Gmotne skrbi in razne nevšečnosti so tasta in zeta pripeljale do prvih nesoglasij in prepirov. Nič ni kazalo, da se bo življenje v tako številni družini kaj umirilo in zboljšalo, posebej ker je tast mislil, da je odrezal prevelik kos premoženja prvemu zetu. »Nista se kregala samo z besedami, ampak sta se pogovarjala tudi s stoli«, je smehljaje se pripovedoval pesnik sam. Vse to je najbolj žalostilo mlado mater Ano. Njena mati Bare pa je bila — tako kot so skoraj vse babice — dobra pestunja in negovalka, ki je bodočega pesnika neštetokrat z uspavanko zazibala v zdrav spanec.

Za Katko je hodil viniški žandar Richter. Ni se mu mudilo k poroki, morda je tudi bodoči tast okleval z doto, a okleval ni otrok, ki je bil že na poti. Otrok pred poroko, in to v županovi družini, je bilo za pobožno in nemalokrat hinavsko podeželsko javno mnenje preveč. Če je kakšna vaška revščina prinesla tako dete h krstu — in ni jih bilo malo — se je javno mnenje obregnilo ob mater in otroka s kako ujedljivo besedo in posmehom, a ko gre za ugledno družino — tako se je bal naš principal — bo šlo od ust do ust in bo v škodo trgovini. Oče naj prizna v krstnih bukvah očetovstvo, otrok pa naj ne bi dobil nenavadnega, pozornost zbujujočega imena. Na kmetih vedo, kaj to lahko pomeni, če nimaš katerega od domačih svetnikov za patrona. 25. julija 1878 so krstili otroka in mu dali ime Regina . . . Richter je priznal očetovstvo. Ko se je s Katko poročil, so krstili otroke rajši v Dragatušu. Na svet so prišli v tem zakonu še Serafin, France, Celestin in Emerih. Največkrat sta bila za krstngea kuma in kumo pesnikova starša Ana in Franc Zupančič. Richter je pozneje zapustil Katko s štirimi nepreskrbljenimi otroki. Petega — Emeriha — si je vzel in odšel za vedno na Dunaj. Katka je ostala še nekaj let pri očetu.

Pesnikova teta Barbka se je poročila z učiteljem Borštnikom, nameščenim na preloški dvorazrednici, devet kilometrov od Vinice, visoko nad Kolpo, s prijaznimi prebivalci, dobrimi vinogradi, pozimi s koši burje in snežnih zametov. Preločanom je bilo žal, ko so Borštnikovi odšli drugam, menda najprej v suhokrá-

jinske Hinje. Njemu in Barbki se je rodilo sedem otrok: Vlado, Božo, Slavo, Vojko, Vida, Štefanija in Milica. Božo je med drugim napisal nekaj spominov na svojega strica, slavnega igralca in umetnika Borštnika.

Edinega sina Rudolfa je Malič poslal študirat v Novo mesto. Rudolf je pripovedoval, da bi mu bil ate rad pomagal. Ker pa ni bilo s čim, si je moral sam z navadnimi deli prislužiti toliko, da je končal srednjo šolo. (Kasneje je na Dunaju mogoče pri njem srečati nečaka Otona.)

Med pesnikovimi najstarejšimi tetami je bila Mare, ki se je poročila z orožnikom Vovkom, v drugo pa s krošnjarjem Baričem. V domovini jima ni bilo pravega obstanka. Tedaj pot pod noge in hajd v Ameriko. Lipljan Barič in žena — zdaj že Meri — sta imela veliko otrok, v nekem zlatem rudniku si je Barič pridobil premoženje. Zato je še pred prvo svetovno vojno obiskal z vso svojo družino staro domovino. Nikoli je niso pozabili. Pesnikova teta Johana je poročila davkarja Goriška. Imela sta številno potomstvo, domovine nista pozabila. Pred drugo svetovno vojno sta prišla z otroki pogledat očetov dom in pozdravit sorodnike in znance. A malo prijateljstva in znanstva je ostalo še po tolikih letih! Tudi Fanika se je poročila z domačinom Majerletom in odšla v ZDA. Tam živi njen številni naraščaj! Vse to velja tudi za pesnikovo teto Adiko, poročeno Fabjan. Tudi teti Pepi ni na domu kazalo nič dobrega. V Ameriki se prvič ni znašla v novih razmerah. K temu je priskočilo še hudo domotožje. Vrnila se je domov, prišla z dežja pod kap in drugič s težkim srcem jemala slovo od doma. Zdaj pa ji je bila usoda usmiljena. Našla si je moža, imela sta nekaj otrok, in — kolikor je znano — se je tudi njen življenjski vihar unesel. Pepin prvi mož se je pisal Derganc, drugi pa Herbolič. Omenili smo nekaj pesnikovih bratrancev in sestričen, rojenih v domovini. Še veliko več jih je v ZDA.

Ko je pesnik »hodil po zemlji naši in pil nje bolesti«, ga je najbolj prizadelo in pretreslo izseljensko vprašanje:

Pustil si plug in motiko, v zemljó se zalezal,
starec, ki križ ti na grobu rjaví in poveša se;
sin tvoj zaril se je živ pod zemljó — v Ameriki koplje,
v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva,
sin njegov več ne bo jih poznal, ne sanjal o njih.

(Duma)

Nazadnje se moramo spomniti še Mentanove Bare, pesnikove babice. Varčni in pridni sta ji bili najbolj na skrbi kuha in snaga v hiši, obdelana njiva in vrt, trgovinica in gostilna in še sto gospodinjskih in materinskih poslov. Hčere so se poslavljale ena za drugo in odnašale od vsak dan skromnejšega premoženja kos za kosom za pir, doto, za potne stroške in za slovo . . . Ker Bare njeni starši Miheliči Pod lipo v mladosti niso razvadili, ne v jedači ne v obleki, je tudi nekdanje bogastvo ni moglo razuzdati. Lažje je prenašala gospodarski zaton moža veletrgovca kot on sam. Na stara leta se je rada pošalila, še rajši popila »čašico rakije« in si zapela svojo najljubšo popevko:

Vse sem hčere pomožila,
vse za vojvode,
vse sem sine poženila
vse od gospode.
Sama sem se pomladila
vse do devojke.

Njen mož Malič-Fráncina si je posojal denar od zagrebškega žida Grünwalda, da bi se izognil prehudemu pritisku življenjskih stroškov. Grünwald je bil tudi upnik zadnjih viniških graščakov Gusičev. Ker Maliču kljub tožbam in izterjevanjem po sodnijskih poteh ni bilo mogoče priti do posojene gotovine, ga je Grünwald gnal na prisilno prodajo nepremičnin. Najprej je prišla na dražbo pesnikova rojstna hiša št. 5. Izkupiček je zadostoval za najnujnejše dolgove. Hišo št. 6 je Malič še očuval zase in za družino. Te spremembe v posesti so se zgodile leta 1887. Hišo št. 5 je kupil viniški trgovec Šimunović, priženjen v družino Maličev, po domače Kramarov. Malič Šimunoviću ni zameril, da je z najvišjo ponudbo postal lastnik h. št. 5, saj mu je dovolil še nadalje ostati v prejšnjem stanovanju.

Toda usoda ni počivala, ni pozabila na Franca. Pripravila mu je zadnji in najhujši udar...

Pripovedujejo, da je v Vinici živela neka Pepa, ki so ji rekli »doktorica«, ker je imela oženjenega zdravnika za ljubčka in z njim nezakonsko hčer Milko. Ta naj bi bila že pri prvem požaru med otroki, ki so zanetili slamo, zdaj pa si je menda Milka cvrla jajca na premočnem ognju. Plamen z vrelo mastjo je vnel slamnato streho. Večji del viniških hiš je bil takrat še s slamo krit. Zaradi hudega vetra se je požar naglo širil. Prizadeti niso imeli časa reševati ne premočnin ne živine. Stari ljudje so se še pred prvo svetovno vojno spominjali dima in plamenov in pravili: »Bilo je kakor na sodni dan.« Požar je uničil 54 hiš, zgorele so tudi trške listine s privilegiji. Ostale so štiri hiše in kak skedenj ter zidance (hisi) v vinogradih. Že prej pa je le-te bila napadla peronospora. Zgoreli sta obe hiši št. 5 in 6. Šimunović se res ni dolgo veselil na dražbi kupljene hiše. Požar je uničil tudi njegovo stavbo s št. 32/35. Mnogi so stanovali kar na pogoriščih, pokritih z deskami. Niso bili redki, ki so šli iskat usmiljenja s culico v roki; tudi deželna vlada je priskočila izdatno na pomoč, ker je poleg Vinice pogorelo še dvoje bližnjih vasi: Golek in Podklanec. Ta nesrečni dan je bil 28. marec leta 1888.

Malič se je preselil z družino v zasilno bivališče pri sosedih Berkopcih. Tam je ostal, dokler se mu ni posrečilo z denarno pomočjo sina Rudolfa kupiti pri razprodaji graščinskih nepremičnin grajski hlev, ki so mu Viničani rekli »kónjača«¹¹. V tem nekdanjem, sicer preurejenem hlevu je bival skoraj 22 let do svoje smrti. Tudi ta del njegovega življenja je zanimiv. Bivši »principal«, zdaj dvakratni pogorelec je pokonci hodil po Vinici, bolj mračnih kot veselih misli in ugašajočega pogleda.

Devet let po požaru mu je umrla žena Bare. Ko je v vročini delala na polju, jo je zadela kap. Nekaj mesecev se je upirala, a prva zima jo je pobrala. Umrla je 14. januarja 1897. leta.

Spomini na vedro babico, na cekinčke in na hudobnega žida so pesnika, takrat komaj desetletnega dečka, spremljali vse življenje. To izpričuje že njegova *Dolžnikova romanca*¹², ki je nastala po mnenju urednika prve knjige pesnikovih zbranih del v prvi polovici leta 1897, torej kmalu potem, ko so se babici iztekli zadnji dnevi:

¹¹ Konjača je dobila h. št. 13/20.

¹² Oton Zupančič, ZD I/288.

In spomnil sem se svoje babice:
»Oj cekinčki, cekinčki rumeni,
jaz posejem, razsipam vas križem svet,
cekinčki, če pridete k meni!«

Tako sem cekinčke vabil naglas,
a mislil sem v svojem si duhu:
»Ej najprej poplačam obresti in dolg
židu Mojzesu, oderuhu.«

»Ej Mojzes!« »Da, jaz sem, gospod, hm, hm, jaz.«
Predramljen raz zofo poskočim,
med vrati si mane koščene roke
moj jud, z licem, ojoj, smehljajočim!...

Oj hvala ti, babica draga moja!
Kakor bi peroti imeli,
tako so do mene od vseh strani
cekinčki rumeni leteli.

In s težkimi žepi, a z dušo lahko
v dolino sem solzno odvriskal
in brzo sem židovsko ulico
umazano, ozko poiskal.

Pesnik še zdaleč ni bil ne prej ne pozneje antisemit, načelen nasprotnik Židov. Tu v pesmi izraža ljudsko občutje in odpor do oderuhov, med katerimi judje niso bili redki. Pesnik pa je verjetno imel v mislih tistega, ki je dedu prodal hišo na dražbi.

Tudi v nekoliko starejši pesmi *Vlahinja in žid*¹³ (1895) pesnik ni bogve kako naklonjen židovstvu, za kar bi dolžili iste vzroke kakor pri Dolžnikovi romanci.

V. Hrast, ki vihár na tlà ga zímski tréšne ...

(Prešeren)

Franc Malič je živel petnajst let dlje ko žena Bare. Ostal je sam v hiši, ko je odšla hčerka Katka z možem in otroki v Ljubljano. Vsi drugi so ga zapustili že prej, sin Rudolf je bil v službi na Dunaju.

Pri razprodaji graščinske posesti na sinovo ime pridobljeno njivo in travnike je bilo treba obdelovati. Le kdo naj zgrabi plug in motiko? Kdo naj pripravi lonec na ognjišče? Od kod denar za sol, sladkor, davke?

Tako se začne sorazmerno dolga doba cvetja v jeseni starega Maliča, ki mu je usoda naklonila malo manj kot 87 let življenja. Za gospodinjske posle in za poljska dela se mu je ponudila Hrvatica Barbara Sutlić, vdova po nekem Cindriću, iz Novega sela pri Bosiljevem, rojena 1873. leta. Z njo je bil sin Izidor iz prvega zakona. Brhka in življenjske sile polna Bare ni našla za možitev ne gmotnih možnosti ne primerne, po starosti ustreznega moškega. A otroci ne vprašujejo za pogoje, več se jih rodi v revščini kot v blaginji! Kot nezakonski so bili rojeni Marta, ki se je razvila v lepotico, resni in delavni Evzebij, dvojčka Klemen in Danijel. Ljudje so bili seveda radovedni, jih opazovali in jih po podobnosti prisojevali enemu ali drugemu viniškemu rodoljubu. Očetje niso zabeleženi, ker očetovstva nihče ni priznal, mati pa tudi ni imela beležke v krstni knjigi za pomembno. Le župnik Jurij König, nemško-kočevskega rodu, ki je od nekdanj sovražil viniške Maliče in njihove sorodnike, je zapisal v krstne bukve, da je nezakonska mati »rimsko-katoliške vere, stanujoča v Vinici h. št. 13, po poklicu dekla (concupina).« Ne glede na dejstvo, da je dajal nezakonskim otrokom imena manj znanih in morda manj svetih svetnikov, si je dovolil v oklepaju še pejorativno označbo.

¹³ ZD 1/217.

Ateja (za vnuke je bil nonič) je imelo bližnje sorodstvo v časteh in ga tudi gmotno podpiralo, kolikor je pač kdo mogel. Nekaj so pošiljale hčere iz Amerike, nekaj sin Rudolf, tudi vnuk Oton se ga je rad spomnil, če je bilo le kaj cvenka v žepu. Ohranjeni sta dve dopisnici. Ena je iz Pariza; 22. IV. 1905 je pisal pesnik na njej svojemu dedu naslednje vrstice: »Dragi stari ate! Vesel vuzem Vam želi in presrčno Vas pozdravlja Vaš Oton.« Druga ohranjena razglednica pa je iz Bregenza, Römerstrasse 30, kjer je bil pesnik domači učitelj mlademu grofu Waldburgu. Datirana je s 30. X. 1908 in vsebuje naslednje: »Dragi stari ate! Danes sem videl Zeppelinov balon; nad našo hišo je letel. Nekaj sem poslal za kupico vina, upam, da je dospelo prav. Srčno Vas pozdravlja Vaš Oton.«

Vse to ni zadostovalo za preživljanje. Če se ne bi bila Sutlička Bara — Viničani so ji rekli kar Francinóvka — trudila na njivi, garala v gospodinjstvu, hodila tudi v zimi prat perilo v mrzlo Kolpo, stregla staremu pri južini in večerji, bogome, pretežko bi bilo življenje v tako častitljivi starosti!

Pesnikova mati je bila Bari za njeno pomoč očetu hvaležna. »Ima vsaj nekoga, ki hodi zanj na delo in drži dežnik nad posteljo, ker streha pušča,« je rekla Ana sorodnici Lovšinovi Faniki, ko je prišla z Vinice k njej na obisk.

Po smrti pesnikovega deda Franca Maliča 8. marca 1912. leta se je Bara preselila na bližnje Zilje, slikovito vasico nad Kolpo, kjer je okrog leta 1950 umrla.

Morda je bil tudi ded pesniku kaj v mislih, ko je leta 1905 spesnil pesem o sladko-gorjupi mešanici življenja z naslovom *Starec misli*¹⁴.

¹⁴ ZD II/58. — Last, not least! Za sodelovanje, nasvete in popravke se prof. dr. Joži Mahničju prisrčno zahvaljujem. E. L.